

РЕЦЕНЗИЯ

на докторска дисертация на тема „Връзки между емпатията, агресията и социалната интелигентност в горна училищна възраст“ на Ваня Илиева Велкова – докторант към ПУ „Паисий Хилендарски“

от доц. д-р Ева Папазова – ИИНЧ-БАН

1. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертацията на Ваня Велкова е посветена на особеностите на някои личностни конструкти, свързани със социалното и емоционално развитие в юношеска възраст. В частност, докторантката се опитва да проследи връзките между емпатията, агресията и социалната интелигентност при юноши от 8-ми до 11-ти клас. Емпатията и социалната интелигентност са представени като механизми за овладяване и превенция на проявите на някои форми на агресия в горна училищна възраст. Разгледани са, също така, различия между юношите на базата на тяхната мотивация за ходене на училище, различия по отношение на отделните класове и полови различия. Поставените цел и задачи на дисертацията се отнасят до изучаване на актуалното състояние на връзката между посочените три личностни конструкта, като са формулирани коректно и логично. Изследователският проблем е болезнено актуален както в научен, така и в научно-приложен план. Свидетели сме на все по-чести прояви на физическа агресия в масовите български училища, като по медиите се съобщава и за смъртни случаи при побой между връстници. В тази връзка, наскоро бяха предложени от служебното правителство 22 мерки за превенция на агресията и засилване на сигурността в образователните институции, със срок за изпълнение до края на 2018 г. Разработеният инструментариум на предлаганото от Ваня Велкова научно изследване, както и част от резултатите от настоящият дисертационен труд могат да бъдат директно отнесени към някои от предлаганите мерки за превенция на агресията в класната стая. По-конкретно, към организиране и провеждане на обучения с училищните психолози и специалисти за работа с деца с емоционално-поведенчески проблеми.

2. Познаване на проблема

Докторантката е запозната с актуалните изследвания и литература по темата на дисертацията. Тя се позовава както на чужди автори, така и на някои български изследователи по проблематиката. В литературния обзор е направен опит за лична позиция към дискутираните теоретични постановки и емпирични факти.

3. Методика на изследването

В своето емпирично изследване Ваня Велкова е избрала да използва пет инструмента: Междulichностен реактивен индекс (Interpersonal Reactivity Index, IRI), Тест за оценка на емпатията на връстници (Peer-Estimated Empathy, PEE), Директна и индиректната скала за агресия (Direct & Indirect Aggression Scales, DIAS), Тест за оценка на поведението на връстник по време на конфликт (Peer-Estimated Conflict Behavior, PECOBE) и Тест за оценка на социалната интелигентност на връстници (Peer-Estimated Social Intelligence, PESI). Докторантката претендира, че четири от въпросниците са лично апробирани и адаптирани за българската културна среда от нея, а Междulichностният реактивен индекс е адаптиран за България от Р. Стаматов. Допускам, че изборът на по два инструмента, които да измерват съответно агресия и емпатия е продиктуван от желанието за съчетаване на самооценъчен инструмент с такъв, при който юношата влиза в ролята на оценител, който оценява съответно свой връстник по индикатори за агресия и емпатия. Приемам това съчетание на инструментален модел за положителен, защото задава новост по пътя на научното дирене в областта на агресията и емпатията в юношеска възраст.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е структуриран в класическата схема: въведение, три глави, заключение, използвана литература, приложение. Той е с обем от 212 страници, включва 29 графични фигури, 13 таблици и 6 приложения. Използваните литературни източници са 236, от които 13 са на кирилица, а 223 са на латиница. Библиографията съдържа само източници релевантни на темата.

В първа глава е направен литературен обзор, който е фокусиран върху изследователския проблем. Представен е преглед на същността и разбиранията за емпатията, агресията, социалната и емоционалната интелигентност. Разгледани са видовете емпатия и агресия. Теоретичните предпоставки в първа глава са изходна база на

докторантката при конструирането на собствено емпирично изследване, чийто цел, задачи и хипотези са представени във втора глава на работата. Формулираните задачи са в съответствие с поставената цел. Използваният методически инструментариум е добре описан. Трета глава е посветена на резултатите и обсъждането. Получен е богат емпиричен материал от данни с 513 изследвани лица по различните скали и субскали от петте теста, които Ваня Велкова се е опитала да представи систематизирано и коректно. В края на разработката, докторантката коректно е извела основните изводи, до които е достигнала.

5. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Научните и научно-приложните постижения в дисертационния труд се заключават в изработване на български версии на четири теста:

- Тест за оценка на емпатията на връстници (Peer-Estimated Empathy, PEE);
- Директна и индиректната скала за агресия (Direct & Indirect Aggression Scales, DIAS);
- Тест за оценка на поведението на връстник по време на конфликт (Peer-Estimated Conflict Behavior, PECOBE);
- Тест за оценка на социалната интелигентност на връстници (Peer-Estimated Social Intelligence, PESI).

Както вече беше посочено, съобразно тези въпросници Ваня Велкова прилага нов подход към изучаване на агресията, емпатията и социалната интелигентност в горна училищна възраст.

Приемам посочените от докторантката приноси, като те отговарят на съдържанието на дисертационния труд.

6. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите, които отразяват резултатите от дисертацията са общо 6. Всичките са самостоятелни публикации на докторантката. Пет от тях са публикувани в сборници на Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, а една е от участие в международна конференция и е публикувана в интернет.

7. Автореферат

Авторефератът отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд. Изготвен е според изискванията и излага основните резултати в дисертацията.

8. Критични забележки и препоръки

Имам някои критични забележки и препоръки както към теоретичната, така и към емпиричната част на дисертацията.

Критичните ми забележки по отношение на теоретичната част от дисертацията на докторантката се отнасят до начина, по който са изписани имената на авторите в текста на латиница. Прието е в българската научна литература името на автора да се изписва на кирилица в текста, след което в скоби на латиница със съответната година. Прави впечатление и употребата на думи като „сигнификантен“, което би трябвало да е „значим“, „димензия“, което би трябвало да е „дименсия“ и „неклинични деца“, което би трябвало да е „неклинични извадки с деца“. Не смятам за необходима частта от теоретичната част, свързана с описанието на различни скали за измерване на емпатия, агресия и социална интелигентност. Прави впечатление, също така, че не са представени някои актуални български изследвания върху проблематиката.

По отношение на емпиричната част, имам забележки към хипотезите. Не намирам за необходимо разписването на подхипотезите, особено към хипотеза 1, където чрез подхипотеза се посочва как ще се операционализира хипотезата. По отношение на хипотеза 3 и 4 се визират не възрастови различия, а различия по отношение на отделните класове; това става ясно по-късно при интерпретацията на резултатите. Не може да има равенство между променливи като „възраст“ и „клас“, тъй като е повече от ясно, че в един ученически клас децата могат да са с различна възраст от средната за въпросната паралелка. Когато хипотезата се базира на установени тенденции от други изследвания, следва имената на авторите на тези изследвания да бъдат посочени в скоби в края на всяка хипотеза.

Не са представени, също така, алфите на Кронбах за целите скали на Тест за оценка на поведението на връстник по време на конфликт (Peer-Estimated Conflict Behavior, PESCOBE) и Тест за оценка на социалната интелигентност на връстници (Peer-Estimated Social Intelligence, PESI), а само по субскали. И обратно, при Междуличностен реактивен

индекс (Interpersonal Reactivity Index, IRI) е представена алфата на Кронбах само за цялата скала, но не и по субскали.

Интерпретацията на резултатите от стр. 59 до стр. 94 съвпада частично с интерпретацията на резултатите за хипотези 3 и 4, като на места единствените различия са между графичното и табличното представяне на резултатите. Следователно, тази част трябва да се прецизира и мине при описанието на резултатите от хипотези 3 и 4.

Добре би било да се представят корелационни анализи освен между общия бал по отделните скали за агресия, емпатия и социална интелигентност, така и между отделните субскали. Това би било особено уместно при Междуличностния реактивен индекс (Interpersonal Reactivity Index, IRI), който по същество се счита за мултидименсионален въпросник. От значение би било и провеждането на линеен регресионен анализ, който би показал какъв процент от вариацията на агресията и нейните видове измерения се обяснява от емпатията и социалната интелигентност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, дисертационният труд съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват принос за науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ).

Давам своята положителна оценка за проведеното изследване и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Ваня Илиева Велкова.

26.04.2017 г.

Рецензент:.....

Доц. д-р Ева Папазова